

СЕКЦІЯ 5
СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 351.84

**МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДЕІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ
ТА РЕФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ**

Веретенко Т.Г., к. пед. н.,
професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
*Інститут людини
Київського університету імені Бориса Грінченка*

Денисюк О.М., к. пед. н.,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
*Інститут людини
Київського університету імені Бориса Грінченка*

Спіріна Т.П., к. пед. н.,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
*Інститут людини
Київського університету імені Бориса Грінченка*

Питання реформування соціальних послуг набуває особливої актуальності та потребує додаткових досліджень з урахуванням світового досвіду, аналізу сучасного стану недоліків і проблем реформування вітчизняної системи соціальних послуг, а також обговорення перспектив розвитку. Зміна пріоритетів державної політики у сфері дитинства спрямована на запобігання розміщення дітей в інтернатних закладах і захист їх права на сімейне виховання. Україна робить перші кроки у напрямки деінституалізації, але міжнародний досвід цінний, цікавий, вивчаючи його, можна запобігти помилкам у цьому процесі. У статті авторами проаналізовано моделі процесу деінституалізації, котрі відображають актуальні питання, які нині стоять перед країнами Центральної та Східної Європи.

Ключові слова: діти, деінституалізація, інтернатні заклади, міжнародний досвід, моделі.

Вопрос реформирования социальных услуг приобретает особую актуальность и требует дополнительных исследований с учетом мирового опыта, анализа современного состояния недостатков и проблем реформирования отечественной системы социальных услуг, а также обсуждение перспектив развития. Изменение приоритетов государственной политики в сфере детства направлено на предотвращение размещения детей в интернатных учреждениях и защиту их права на семейное воспитание. Украина делает первые шаги в направлении деинституционализации, но международный опыт ценен, интересен, изучая его, можно избежать ошибок в этом процессе. В статье авторами проанализированы модели процесса деинституционализации, отражающие актуальные вопросы, которые сейчас стоят перед странами Центральной и Восточной Европы.

Ключевые слова: дети, деинституционализация, интернатные учреждения, международный опыт, модели.

Veretenko T.H., Denysiuk O.M., Spirina T.P. INTERNATIONAL EXPERIENCE OF DEVELOPMENT AND REFORMING SOCIAL SERVICES

The issue of reforming social services is becoming urgent and requires additional research taking into account world experience, analyzing the current state of deficiencies and problems of reforming the domestic system of social services, as well as discussing the prospects of development. Changing the priorities of state policy in the field of childhood is aimed at preventing the placement of children in residential institutions and the protection of their right to family upbringing. Ukraine is taking the first steps towards deinstitutionalisation, but international experience is valuable, interesting, studying what can be done to prevent mistakes in this process. In the article, the authors analyze the models of the process of deinstitutionalisation, which reflect the actual issues that are currently facing the countries of Central and Eastern Europe.

Key words: children, deinstitutionalisation, boarding schools, international experience, models.

Постановка проблеми. Важливими для життя кожної країни є соціальні послуги, оскільки вони відображають соціальні цінності, якість життя, рівень економічного розвитку та рівень дотримання прав людини. Але, на жаль, система надання соціальних послуг має безліч викликів в Україні. Один із викликів – це громадянське суспільство та зростаюча роль організацій громадянського суспільства в політичних, соціальних та економічних перетвореннях у країні. Це відкриває нові можливості як для органів влади, так і для системи надання соціальних послуг.

Постановка завдання. Питання реформування соціальних послуг набуває особливої актуальності та потребує додаткових досліджень з урахуванням світового досвіду, аналізу сучасного стану недоліків і проблем реформування вітчизняної системи соціальних послуг, а також обговорення перспектив розвитку. Зміна пріоритетів державної політики у сфері дитинства спрямована на запобігання розміщення дітей в інтернатних закладах і захист їх права на сімейне виховання.

Україна робить перші кроки у напрямі деінституціалізації, але міжнародний досвід цінний, цікавий, вивчаючи його, можна запобігти помилкам у цьому процесі [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що вивченням та дослідженням проблематики реформування системи соціальних послуг займаються В. Гошовська, К. Дубич, Е. Лібанова, Л. Сідельнік, О. Черниш. Історія виникнення та розвитку системи догляду й утримання посиротілих дітей висвітлена у наукових дослідженнях В. Беякова, Р. Картера, А. Нечаєвої. Зарубіжний досвід сімейного утримання посиротілих дітей вивчався С. Грищенко, В. Козубовським, О. Романовською. Досвід формування опікунських відносин у зарубіжних країнах, зокрема в Польщі, досліджували такі науковці, як С. Бадора, Д. Мажец.

Технології створення та функціонування прийомної сім'ї як альтернативної форми опіки вивчали Г. Бевз, В. Кузьмінський, О. Нескучаєва, І. Пеша. Соціально-педагогічна діяльність у державних інституціях опіки досліджувалася М. Галагузовою, І. Деметьєвою, І. Зверєвою, А. Капською.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільшою цінністю кожної країни, кожної нації є діти. Охорона дитинства визначена стратегічним загальнонаціональним пріоритетом багатьох країн світу, оскільки, вкладаючи ресурси в дитинство, держава забезпечує стабільність добробуту нації, а також готує громадян, здат-

них перебрати управління державними та суспільними справами.

Особливого значення в умовах суспільних трансформацій набуває проблема деінституціалізації соціальних послуг для дітей, зокрема реформування інтернатних закладів та розвиток сімейних форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

На важливість цієї проблеми вказує «Національна стратегія профілактики соціального сирітства на період до 2020 року», в якій зазначено актуальність питання щодо поліпшення ефективності діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів опіки та піклування, спрямованої на профілактику соціального сирітства, розвиток сімейних форм виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [3].

У багатьох країнах Західної Європи було створено системи з попередження чи обмеження прийняття дітей молодшого віку до інституцій, що дало змогу охопити одну з найвразливіших груп дітей. У Норвегії, Великобританії, Ісландії та Словенії кількість дітей у віці до трьох років, що перебувають в інституціях, є нижчою, ніж 1 дитина на 10 000 дітей. Що стосується Данії, де цей показник є доволі високим (7 на 10 000 дітей), то варто зазначити, що стаціонарний догляд у цій країні надзвичайно високої якості маленькі компактні групи, де один працівник працює лише з двома дітьми. Вартість такого догляду – 7 000 євро на одну дитину на тиждень. Що стосується інших країн, то високоякісні прийомні сім'ї є менш затратним рішенням, яке має аналогічні або кращі наслідки для дитини [1].

Згідно зі статистикою, Україна має одну з найбільших в Європі кількість дітей, які перебувають у різних інституційних закладах: 1,5% дитячого населення країни. Особливо негативними наслідки є для дітей до 3 років, в яких спостерігається найбільша затримка фізичного та психоемоційного розвитку. Проте батьки не усвідомлюють шкоди від перебування дітей в інтернатах [3].

На засіданні Національної ради реформ 31 березня 2017 р. під головуванням Президента України була підтримана Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 рр., презентована Уповноваженим Президента України з прав дитини Миколою Кулебою. За рішенням Міжвідомчої комісії з питань охорони дитинства, від 6 квітня 2017 р. підготовлений проект Плану заходів щодо реалізації національної стратегії реформування системи ін-

ституційного догляд та виховання дітей на 2017–2026 рр. [2].

Деінституціалізація – це процес заміни системи інституційного догляду дітей (школи-інтернати, дитячі будинки тощо) системою, яка забезпечує виховання дітей у сім'ї або умовах, максимально наближених до сімейних [1].

Європейські сусіди України або проводять успішно, або вже завершили процес деінституціалізації догляду за дитиною. Так, у Молдові, Польщі, Румунії, Угорщині вихованці інтернатних установ становлять не більше 0,5% дитячого населення.

Отже, на нашу думку, доцільно дослідити переваги та недоліки закордонного досвіду реформування соціальних послуг, зокрема моделі процесу деінституціалізації, які відображають багато питань, що нині стоять перед країнами Центральної та Східної Європи та є надзвичайно актуальними для України [1]. Автори посібника «Деінституціалізація та трансформація послуг для дітей», аналізуючи міжнародний досвід, виділяють такі моделі деінституціалізації:

– діти як власність, а не особистості, наділені правами. Як в Італії, так і в Іспанії дуже поширеною була думка про те, що діти є «власністю своїх батьків, чий обов'язок полягає у забезпеченні їх виживання; діти не вважалися наділеними ніякими правами». Перехід до підходу, заснованого на правах, у цих країнах тривав багато років;

– *визнання проблеми інституціалізації*. Наголошується на факті, що великі інституції шкодять дитячому розвитку через відсутність любові і прихильності. Варто усвідомлювати взаємозв'язок між інституціалізацією та циклом бідності – тобто, з огляду на інтернатні заклади, діти погано підготовлені до життя у світі, а тому більш уразливі і менш здатні забезпечувати власний статок;

– *бідність як ключовий фактор інституціалізації*. Часто саме бідність є головною причиною вилучення дитини з родини. Це явище притаманне країнам Центральної та Східної Європи, які нині переживають перехідний економічний період;

– *превентивні послуги та стан соціального забезпечення*. Розробка системи мінімального соціального забезпечення з метою подолання бідності допоможе попередити вилучення дітей з їхніх родин;

– *вдосконалені стандарти догляду в інституціях*. У першу чергу, треба покращувати стандарти догляду, що їх надають інституції, а не закривати їх, та це означає, що кількість дітей, які потрапляють до інституцій, зменшуватиметься;

– *виведення дітей із традиційних інституцій*. Процес деінституціалізації зазвичай розпочинається з дітей, яких «найлегше розмістити». Саме його застосували в Румунії та у деяких інших країнах, однак він може негативно вплинути на тих дітей, які залишаються в інституціях – зазвичай, це найбільш уразливі діти зі складними потребами (наприклад, діти з вадами здоров'я). Нині є достатня кількість документів і фактів щодо цього процесу, аби країни почали порівнювати досвід і користуватися найкращими практиками;

– *найбільш маргіналізовані діти залишаються в інституціях*. Досвід Італії, Румунії та багатьох інших європейських країн свідчить, що в інституціях зазвичай залишаються діти з етнічних меншин (діти-роми, діти-біженці), діти з особливими потребами та неповнолітні правопорушники мають найвищу репрезентацію в інституціях;

– *децентралізація – позитивні та негативні наслідки*. Більшість соціальних послуг ефективніше працюють на місцевому рівні, що дає змогу забезпечити доступ до них найбільш уразливих сімей. Але на місцевому рівні може бракувати професіоналізму та потенціалу у проведенні соціальної роботи. Румунський досвід децентралізації яскраво демонструє ці проблеми: місцеві органи влади країни не володіли ані фінансовими, ані людськими ресурсами, необхідними для розвитку послуг, для охоплення великої кількості дітей у державних інституціях;

– *владна боротьба між різними міністерствами та відомствами*. Інституції та інші служби для дітей і сімей традиційно розподіляються між різними урядовими міністерствами і відомствами, що часто призводить до незадовільної комунікації між службами, дублювання та пробілів у послугах. Будь-яка реорганізація такої системи може призвести до владної боротьби між міністерствами та відомствами, які намагатимуться утримати або повернути собі повноваження, які від них відібрали;

– *неспланована деінституціалізація має змішані результати*. Іноді опір деінституціалізації та трансформуванню може бути таким потужним, що закрити заклади з цілодобового стаціонарного догляду практично неможливо. Небажання відмовлятися від послуг з інституційного догляду може призвести до їхньої «адаптації» шляхом надання інших інституційних послуг.

Ми проаналізували моделі та особливості процесу деінституціалізації в Європі. Вони визначають фундаментальні питання, які необхідно вирішувати, якщо ми хочемо, щоб процес деінституціалізації і трансфор-

мації соціальних послуг для дітей і сімей став реальністю в Україні. Якщо не дотримуватися цілісного підходу до деінституціалізації, то сам процес може наразити деяких дітей на ризик.

Висновки з проведеного дослідження. Дуже важливо, щоб усі зацікавлені сторони чітко розуміли потребу в систематичності процесу змін і не піддавалися бажанню діяти швидко і всупереч планам у відповідь на зовнішню критику.

Очевидно, що в різних країнах Європи існує велика різноманітність видів послуг, що надаються дітям і сім'ям. Це відображається як у кількості дітей, які живуть окремо від своїх родин, так і в показниках людського розвитку, таких як дитяча смертність та набір учнів у школах.

Головним у процесі деінституціалізації є не питання закриття інтернатних установ, а підтримка дітей та сімей з дітьми – розвиток альтернативних форм догляду за дітьми, надання нових соціальних послуг на рівні громади (патронатні родини, малі групові будиночки, центри соціальної підтримки дітей та сімей). Процес деінституці-

алізації не обмежується лише виведенням дітей із закладів інституційного догляду та влаштуванням їх у сім'ї. Він має попереджувати скерування дітей до інтернатних закладів і створювати нові можливості для дітей та сімей отримувати підтримку у власній громаді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Деінституціалізація та трансформація послуг для дітей. – К. : Видавничий дім «Калита». – 2009 р. – 193 с.
2. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80>.
3. Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року : Указ Президента України (від 22.10.2012 р. № 609/2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/609/2012>.
4. Тофтїсова-Матерон Р. Соціальні послуги : як побудувати українську модель на європейських підходах [Текст] / Р. Тофтїсова-Матерон, М. Дімітрова, К. Ньюмен. – К. : Проект ТАСІС «Посилення регіональних соціальних служб в Україні», 2006. – 225 с.